

คิดเป็นนั้น...อย่างไร ?

ดิเรก ศรีณพงษ์

โลกทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทางศิลปวัฒนธรรม การเมืองและการปกครอง รวมทั้งสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว มีเหตุพื้นฐานมาจากความคิดของมนุษย์ทั้งสิ้น ความคิดจึงเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลง ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต หากคิดดีการเปลี่ยนแปลงก็ไปทางดี หากคิดร้าย การเปลี่ยนแปลงก็ไปทางร้ายซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาดีอย่างหนึ่ง

คนทุกคนประกอบด้วยองค์ประกอบหยาบ ๆ ๒ ส่วน คือ กายและจิต การแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการพูด (วจีกรรม) การกระทำ (กายกรรม) ส่วนมีจิต (มโนกรรม) เป็นนายทำหน้าที่ควบคุมการแสดงความเห็น ความเชื่อและค่านิยมของคน คนจึงพูดและทำไปตามจิตจะคิดและสั่งการ

การคิดมีขั้นตอน สามารถแบ่งได้ 4 ระดับ คือ

คิดได้ ➡ **คิดเป็น** ➡ **คิดถูก** ➡ **ได้คิด**

คนที่มีสมอง “คิดได้” กันทุกคน ไม่ว่าจะ เป็นทางบวกหรือทางลบ แต่เกิดเป็นคนต้อง “คิดให้เป็น” คือ คิดอย่างมีระบบ มีเหตุมีผล ถ้าคิดเป็นแล้ว ก็จะ “คิดได้ถูก” เมื่อคิดถูกก็จะ “ได้คิด” ว่า สิ่งใดควรคิด สิ่งใดไม่ควรคิดให้รทสมมอง หรือมีความสำนึกว่า สิ่งใดควรพูด ควรทำหรือไม่ควรพูด ไม่ควรทำอย่างไร สิ่งนี้แหละคือ การรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักคนและรู้จักชุมชนนั่นเอง

ก่อนอื่นเราต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันเสียก่อนว่า สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ล้วนก่อเป็นรูปขึ้นมาจากองค์ประกอบ ตั้งแต่ระดับหยาบ ๆ ไปจนถึงระดับละเอียดมาก ๆ จนไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า องค์ประกอบที่ว่านี้ คือ “เหตุปัจจัย” หรือ “ตัวแปร” นั่นเอง จะขอยกตัวอย่างเกี่ยวกับตัวเราซึ่งทำหน้าที่ในการคิดและการกระทำพอสังเขป ดังต่อไปนี้

คน   มีองค์ประกอบ คือ กาย + จิต

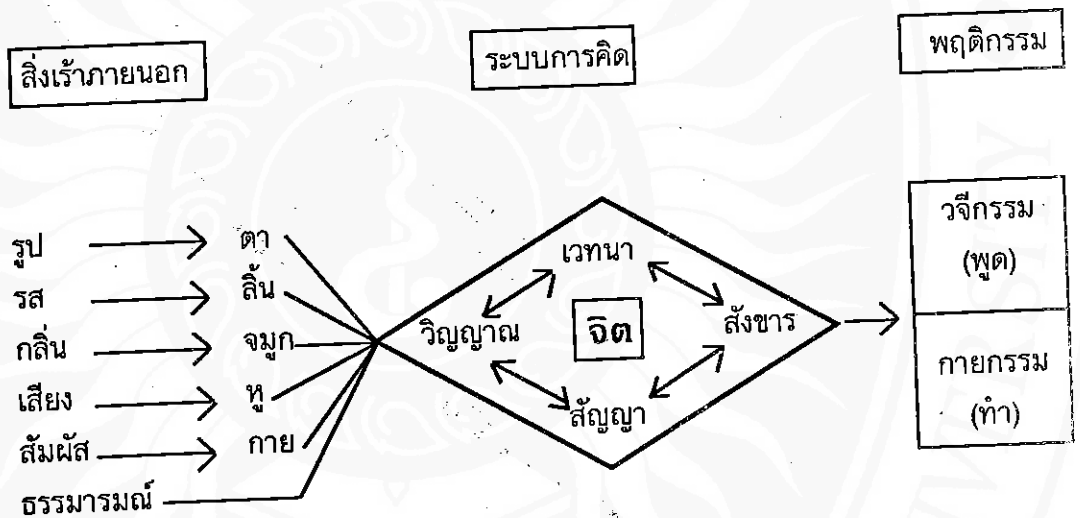
กาย   มีองค์ประกอบหยาบ ๆ ซึ่งเป็นระบบของกายอย่างน้อย 9 ระบบ คือ

- ระบบประสาทและรับความรู้สึก
- ระบบกล้ามเนื้อ
- ระบบต่อมไร้ท่อ

- ระบบหลอดเลือด
- ระบบหายใจ
- ระบบย่อยอาหาร
- ระบบสืบพันธุ์
- ระบบขับถ่าย
- ระบบโครงสร้างและเครื่องห่อหุ้มร่างกาย

แต่ละระบบ ยังมีองค์ประกอบย่อย ๆ ลดหลั่นกันลงไปอีก เช่น ระบบประสาท ยังประกอบด้วยสมอง เส้นประสาท ต่อมาไฮโปทาลามัส เป็นต้น ในระบบอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน คือยังมีองค์ประกอบหรือเหตุปัจจัยย่อย ๆ ลดหลั่นกันลงไป แต่ทั้งหมดนี้มีเซลล์ (cell) และกลุ่มเซลล์เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ทำหน้าที่แตกต่างกันไป ในเซลล์เองยังมีองค์ประกอบย่อย ๆ อีกหลายอย่างเช่น ผนังเซลล์ ไซโตพลาสซึม นิวเคลียส ในนิวเคลียส ยังประกอบด้วย นิวคลีโอไลต์ มีโครโมโซม บนโครโมโซมมียีนมีสาร DNA สิ่งเหล่านี้ประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ และท้ายที่สุด ธาตุเหล่านั้นประกอบด้วยโปรตอน อิเล็กตรอนและนิวตรอน นี่คือนี่สิ่งที่มีมนุษย์รู้ได้โดยอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์

จิต มีองค์ประกอบที่ละเอียดอ่อนมากกว่ากายหลายเท่าตัว การทำงานของจิตต้องอาศัยกายช่วยเหลือ เช่น อวัยวะรับความรู้สึก สมอง ประสาทและกล้ามเนื้อ เป็นต้น แต่จิตนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบ ที่เราซึ่งเป็นปุถุชนไม่อาจมองเห็นได้ คือ ประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ซึ่งมิระบบการทำงานเกี่ยวกับกาย ดังนี้

ภาพที่เห็นข้างบนนี้ เป็นระบบการคิดหรือการทำงานของจิต ระบบการทำงานดังกล่าว จะเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างระบบของร่างกายและจิต หากร่างกายเจ็บป่วย ความเจ็บป่วยหรือปัญญานั้น ก็จะเกิดกับระบบใดระบบหนึ่งหรือเกิดกับองค์ประกอบใดประกอบหนึ่งของกาย ตั้งแต่องค์ประกอบที่หยาบที่สุด จนกระทั่งถึงองค์ประกอบที่เล็กที่สุด ปัญหาที่เกิดกับจิต ก็เกิดกับองค์ประกอบของจิตเช่นเดียวกันและทั้งสองส่วนนี้จะสัมพันธ์กันตลอดเวลา การแก้ปัญหาก็เกิดขึ้น ก็ต้องแก้ที่สาเหตุคือ แก้ที่

องค์ประกอบกันเป็นเหตุปัจจัยของกายและจิต รวมทั้งเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมในระดับต่าง ๆ นั้นเอง

ขอขยายความในเรื่องนี้อีกเล็กน้อยว่า อวัยวะอันเป็นตัวเชื่อมกับสิ่งเร้าต่าง ๆ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ รับรู้ได้ว่า เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัสและรู้สึกได้ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็เพราะมี **“วิญญาณ”** หรือพูดได้ว่า อวัยวะเหล่านั้นทำงานได้เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัยประกอบที่มองไม่เห็น เหมือนเช่นที่เราเรียนเรื่องส่วนประกอบของอวัยวะต่าง ๆ ในห้องเรียน

คำว่า **“รับรู้ได้”** ดังกล่าว มีความหมายเพียงว่า ตาเห็นรูป แต่ไม่รู้ว่า รูปอะไร หูได้ยินเสียง แต่ไม่รู้ว่าเสียงอะไร จมูกได้กลิ่น แต่ไม่รู้ว่ากลิ่นอะไร ลิ้นได้รส แต่ไม่รู้ว่า รสอะไร กายรับรู้ได้ว่าสัมผัสอะไรบางอย่างเข้าแล้ว แต่ไม่รู้ สัมผัสกับอะไร จิตสัมผัสอะไรบางอย่างในขณะที่นั่งหลับตาอยู่ในที่สงบไกลจากโลกภายนอก ก็ไม่รู้ว่าจิตรับอะไรเข้ามา

จิตจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ก็ต่อเมื่อ ขาวสารที่ได้รับมานั้น ส่งผ่านไปยังหน่วยความจำ ที่เรียกว่า **“สัญญา”** ซึ่งแปลว่า **จำได้หมายรู้** จิตก็จะรู้ว่า นี่คือ อักษร ก.ไก่ นี่คือ ร้อน-เย็น นี่คือเปรี้ยว-หวาน นี่คือ ขาว-ดำ นี่คือ คำหวาน นี่คือ คำดำ ผิด-ถูก ชั่ว-ดี เป็นต้น จะเห็นว่า สัญญานั้นจะบันทึกไว้ทั้งส่วนที่เป็นข้อมูลธรรมดา ๆ และส่วนที่เป็นเงื่อนไขต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน แม้ว่าบางครั้ง จะถูกข้อมูลใหม่ ๆ กดทับไว้จนลืมเลือน แต่ข้อมูลนั้นก็ไม่ได้หายไปไหน วันดีคืนดียังโผล่ขึ้นมาเล่นตลกกับร่างกาย ที่อาศัยอยู่นั้นได้ตื่นเด่นก็มี

หน่วยความจำหรือสัญญานี้สำคัญมาก หากสัญญาของใครจำสิ่งดี ๆ ไว้มาก ๆ กระบวนการทำงานของจิตและกายต่อไป ก็จะออกมาดีหรือมีกรรมดี ในทางตรงกันข้าม จิตหรือสัญญาของใครจำแต่สิ่งเลวร้ายเข้าไว้ ผลการกระทำหรือกรรมก็ออกมาร้ายแน่นอน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่า จิตของคน ๆ นั้นมีตะแกรงร่อน (ปัญญา) เอาส่วนที่ไม่ดีไม่งาม ออกจากขาวสารที่ส่งเข้ามาได้มากน้อยเพียงใด

เมื่อจิตรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว ขาวสารนั้นจะส่งไปที่หน่วยประมวลผลหรือเรียกว่า **“เวทนา”** พร้อม ๆ กับขาวสารข้อมูลที่เป็นเงื่อนไข เพื่อให้เป็นตัวตัดสินความ ทำให้จิตรู้สึก ว่า อย่างนี้ชอบ อย่างนี้ไม่ชอบ อย่างนี้เฉย ๆ ถ้าชอบก็มีความสุข เรียกว่า **“สุข เวทนา”** ถ้าไม่ชอบก็มีความทุกข์ เรียกว่า **“ทุกข์เวทนา”** ถ้าเฉย ๆ ก็เรียกว่า **“อทุกขมสุข เวทนา”** ทั้งหมดล้วนแสดงออกทางร่างกายและวาจาได้ในระดับหนึ่ง หากจิตคนคิดได้เพียงแค่นี้ ก็ตัดปัญหา ตัดความวุ่นวายได้มาก แต่บังเอิญจิตคนไม่ได้มีวงจรการคิดเพียงเท่านั้น ยังมีหน่วยปรุงแต่งหรือหน่วยขยายเวทนาที่เรียกว่า **“สังขาร”** อยู่อีกหน่วยหนึ่งซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าหน่วยอื่น ๆ หน่วยนี้ จะเอาความรู้สึกชอบ ไม่ชอบหรือเฉย ๆ มาเปรียบเทียบกับระดับการพัฒนาของจิต หากจิตมีระดับการพัฒนาคือ การปรุงแต่ง การจินตนาการ ก็จะเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ไปทางสว่าง ในทางตรงกันข้าม หากจิตยังหนาแน่นด้วยโลก โกรธ หลง การปรุงแต่งเวทนา ก็เป็นไปในทางลบทางมืด

การปรุงแต่งเวทนาทั้งสองแนวทางนี้ จิตจะเรียกเอาข้อมูลในหน่วยสัญญามาเพิ่มเติม ถ้าในสัญญามีข้อมูลทางบวกอยู่มาก การปรุงแต่งก็ไปทางสว่างชัดเจน ถ้าสัญญามีข้อมูลทางลบอยู่มาก การปรุงแต่งก็ไปทางลบชัดเจน ถ้าทั้งสองฝ่ายมีอยู่กำกึ่งกัน การปรุงแต่งของสังขาร ก็ออกมาในเชิงขัดแย้ง

เมื่อจิตปรุงแต่งเวทนาเสร็จแล้ว ก็ส่งผลกลับไปบันทึกไว้ในหน่วยสัญญา เป็นข้อมูลหรือความรู้ใหม่ วันดีคืนดี ก็เอาจกลับมาปรับปรุงใหม่ โดยการติดต่อสื่อสารกันภายในจิตหรืออาจจะได้รับสิ่งเร้าเพิ่มเติมจากภายนอกก็ได้เมื่อเอามาปรับปรุงใหม่หรือคิดทบทวนใหม่ก็ได้ความรู้ที่พัฒนาขึ้นมากกว่าเดิม หรืออาจจะลบล้างความรู้เดิม แล้วได้ของใหม่หรือเอามาทบทวนแล้ว เห็นว่าไม่เข้าท่า ก็ลบสัญญาในส่วนนั้นทิ้งไปเลยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดและคุณภาพของข้อมูล ที่มีอยู่ในสัญญาของจิตนั้น

จะเห็นว่า กระบวนการคิดของคนนั้น มีอวัยวะรับความรู้สึกหรืออายตนะ ทั้ง 8 เป็นตัวรับส่งข้อมูลหรือสิ่งเร้าต่าง ๆ แบ่งออกเป็นสองชนิด คือ ชนิดรับข้อมูลจากภายนอกได้อย่างเดียว ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้นและกาย ตัวรับข้อมูลอีกชนิดหนึ่งสามารถรับส่งข้อมูลได้ทั้งภายนอกและภายในร่างกาย บางครั้งสามารถทำงานแทนตัวรับข้อมูลชนิดแรกได้ทั้งหมด ตัวรับส่งข้อมูลพิเศษตัวนั้นก็คือ ใจหรือจิตนั่นเอง

ข้อมูลข่าวสารจากทุกทาง จะส่งเข้าสู่หน่วยประมวลผลกลาง คือ เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ เมื่อผ่านกระบวนการคิดแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจะส่งไปแสดงที่ กายและวาจา ดังที่ได้แสดงไว้แล้ว

การคิดให้เป็นนั้นต้องอาศัยข้อมูลที่เป็นปัญญา คือ ความรู้จักเหตุ รู้จักผล ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้เกิดจากเหตุ ซึ่งเป็นปัจจัยองค์ประกอบของสิ่งนั้น ๆ และองค์ประกอบของสรรพสิ่งต่าง ๆ มีความจริงตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง คือ “ความไม่ยั่งยืน” จะแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา จึงได้ชื่อว่า “ตัวแปร” (variable)

การมีเหตุผลก็คือ รู้ว่า “ผล” เป็นอย่างไร เกิดจาก “เหตุ” อะไร รู้ว่า “เหตุ” เป็นอย่างไร “ผล” จะเป็นอย่างไร การคิดอย่างมีเหตุผล จึงมีอยู่สองแนวทาง คือ คิดจากเหตุไปหาผลหรือคิดจากผลไปหาเหตุก็ได้

ประสิทธิภาพในการคิด ขึ้นอยู่กับระดับของปัญญาซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณภาพของจิต กล่าวคือ ประสิทธิภาพในการคิดจะสูง เมื่อร่างกายมีสุขภาพสมบูรณ์และจิตมีความเป็นปกติ คือ มีศีลเป็นตัวควบคุมโดยใช้สติเป็นเครื่องเหนี่ยวนำเมื่อจิตปกติเพราะสติซึ่งเป็นตัวเหนี่ยวนำนั้นมันคงขึ้นก็จะเกิดสมาธิ ซึ่งเป็นสภาวะที่จิตมีความคิดตั้งมั่นอยู่ในเรื่องใด ๆ เพียงเรื่องเดียวหรืออารมณ์เดียว ณ เวลาหนึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ ความคิดก็มีพลังมาก ก็จะรู้จักปัจจัยองค์ประกอบของสิ่งต่าง ๆ รู้จักเลือกสรรข้อมูลมาใช้ประกอบในกระบวนการคิด รู้จัก “กิเลส” ซึ่งได้แก่ โลก โจรธ หลง ว่า เป็นข้อมูลก่อให้เกิดอุปสรรคในการคิดสร้างสรรค์ รู้จักวิธีการคิดอย่างมีระบบ สิ่งนี้แหละที่เรียกว่า “ปัญญา”

ส่วนข้อมูลข่าวสารดี ๆ หรือความรู้ที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม ความคิดในเชิงสร้างสรรค์ซึ่งบรรจุอยู่ในหน่วยความจำหรือสัญญานั้น เป็นผลมาจากปัญญาทั้งสิ้น ดังนั้นปัญญาเป็นเหตุให้เกิดเป็น เมื่อคิดเป็น ก็คิดได้ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติเมื่อคิดถูก ก็จะได้คิดว่าอะไรควรคิดอะไรไม่ควรคิด อะไรควรพูดควรทำ อะไรไม่ควรพูดไม่ควรทำ เป็นต้น

ที่อธิบายมาทั้งหมดนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาความคิดในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ต้องรู้จักอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบความคิดให้ตรงกันเสียก่อน หรือรู้จักธรรมชาติตนเองให้ดีไม่เช่นนั้น การพัฒนาความคิดก็ผิดเพี้ยนไปได้

เมื่อรู้จักองค์อุปกรณ์ประกอบการคิดของตนเองแล้วต่อไปนี้จะวิเคราะห์อะไรเล่น ๆ ในเชิงที่เป็นระบบ

มีเหตุผลให้ท่านผู้สนใจพิจารณาดูว่า การคิดเป็น คิดถูก และได้คิดนั้น จะส่งผลไปถึงการพูดและการกระทำที่ถูกต้องได้หรือไม่

ขอเริ่มต้นกับสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุด คือ พืช ซึ่งเป็นธรรมชาติสิ่งเดียวที่สามารถผลิตอาหารเลี้ยงคนและสัตว์ได้เอง ดังนี้

ความเป็นไปของชีวิตพืช ประกอบด้วยปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ พันธุกรรมกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ประกอบด้วย ราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ และในส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ราก ประกอบด้วย ท่อน้ำ ท่ออาหารนั้น ประกอบด้วย กลุ่มเซลล์ซึ่งทำหน้าที่ต่าง ๆ ในเซลล์ประกอบด้วย.....

เมื่อเอาพืชนั้นมาปลูกเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ มนุษย์ก็ต้องควบคุมปัจจัยของพืชทั้งสองประการดังกล่าว เพื่อให้ได้ผลประโยชน์สูงสุด คือ

๑. ปัจจัยทางพันธุกรรม

๒. ปัจจัยสิ่งแวดล้อม

- ดิน
- ธาตุอาหาร-ปุ๋ย
- อุณหภูมิ
- น้ำหรือความชื้น
- แสงสว่าง
- โรคและศัตรู

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพืช คนปลูกพืชก็คิดแก้ไข ถ้าคิดไม่เป็น คิดไม่ถูกก็แก้ปัญหาไม่ได้ ในที่นี้สมมุติพืชที่ปลูกไม่ค่อยเจริญเติบโต กระบวนการคิดจะเริ่มขึ้น ดังนี้

ปัญหา (ทุกข์)

พืชไม่เจริญเติบโตตามปกติ

สาเหตุ (สมุทัย)

ปัจจัยที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เป็นสาเหตุแน่นอน แต่ยังไม่ทราบว่าเป็นปัจจัยตัวใด จึงศึกษาหาข้อมูลโดยยึดปัจจัยทุกตัวเป็นแนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลให้แน่ชัดลงไปว่า สาเหตุที่แท้จริงนั้น เกิดจากปัจจัยตัวใดกันแน่ เกิดจากปัจจัยเดียวหรือมีปัจจัยร่วม

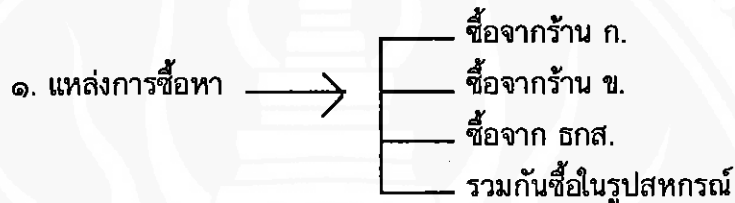
การวิเคราะห์สาเหตุทุกประเด็นต้องวิเคราะห์ เจาะลึกถึงองค์ประกอบของปัจจัยที่ย่อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

ถ้าพบว่า เหตุนั้นเกิดจากดิน ต้องเจาะลึกลงไปว่า องค์ประกอบของดินตัวใดกันแน่ ที่ทำให้เกิดผลกับพืชเช่นนั้น ซึ่งอาจจะเป็น.....

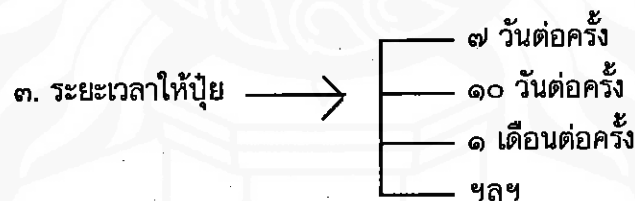
- แร่ธาตุ
- ความเป็นกรด เป็นด่าง
- โครงสร้างของดิน
- สิ่งมีชีวิตในดิน รา แบคทีเรีย ไส้เดือนฝอย ฯลฯ

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (สมมุติ) ดังกล่าว จะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลจากปัจจัยทุกตัว แล้วเจาะลึกลงไปหาปัจจัยย่อย เมื่อพบว่า มีข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ว่า สาเหตุจะเกิดกับปัจจัยหลักนั้น ๆ ไม่ใช่สรุปว่า ดินเป็นสาเหตุ แต่ต้องมองลึกลงไปว่า ปัจจัยย่อยของดินตัวใดเป็นเหตุ ถ้าสมมุติว่า ธาตุอาหารเป็นเหตุ ต้องหาต่อไปว่า ธาตุอาหารตัวใด ขอสมมุติอีกครั้งว่า สาเหตุในที่นี้ เกิดจากดินขาดธาตุไนโตรเจน เมื่อค้นพบสาเหตุที่แท้จริงแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็แสวงหาทางเลือกในการขจัดสาเหตุนั้น

ทางเลือกในการขจัดเหตุ (นิโรธ)

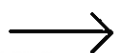

การซื้อปุ๋ย ก็ต้องหาข้อมูลมาวิเคราะห์หาทางเลือกที่ดีที่สุด เพราะปุ๋ยแต่ละแหล่งนั้น ราคาต่างกัน ระยะทางขนส่งต่างกัน การบริการต่างกัน ความเชื่อถือได้ต่างกัน นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาปัจจัยอื่น ๆ เช่น คุณภาพ ส่วนประกอบ วัตถุดิบที่ใช้ผลิต ดราหรือยี่ห้อ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังต้องวิเคราะห์เรื่องที่เป็นอื่น ๆ เช่น ปริมาณที่ใส่ ฤดูกาล ช่วงเวลา เป็นต้น โดยทุกทางเลือกที่คิดว่าสามารถปฏิบัติได้ ต้องมีข้อมูลประกอบที่ชัดเจน ไม่ใช่นึกเดาเอาเอง เมื่อแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ ได้แล้ว มีข้อมูลช่วยตัดสินใจดีแล้ว ขั้นสุดท้ายในกระบวนการคิด คือ ใช้ข้อมูลทุก ๆ ทางเลือก มาเปรียบเทียบถึงผลได้ ผลเสีย เงื่อนไขหรืออุปสรรคต่าง ๆ เพื่อเลือกทางปฏิบัติ ที่มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุด คือ

ทางปฏิบัติ (มรรค)

- ซื่อปุย แอมโมเนียมซัลเฟต จาก ธกส.มาใส่ โดยให้ทางใบ ๑๐ วันต่อครั้ง ให้เฉพาะต้นที่มี ปัญหา

จะเห็นว่า กว่าจะตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติดังกล่าวได้ ต้องผ่านกระบวนการคิดตามลำดับ การคิดที่กล่าวถึง เป็นการคิดเพื่อแก้ปัญหาที่รู้ข้อมูลต่าง ๆ อยู่แล้ว บางครั้งเราไม่รู้ว่า ผลที่ปรากฏ ออกมานั้นเกิดจากสาเหตุอะไรกันแน่ เช่น ก้านชอกกล้วยไม้ มีความอ่อนความแข็งไม่เท่ากัน มีความทนทานในการปักแจกันไม่เท่ากัน ถ้าเมื่อมีคนบอกว่า ธาตุแคลเซียมมีคุณสมบัติทำให้ก้านชอก กล้วยไม้เหนียวขึ้น ปักแจกันได้ทนขึ้น แทนที่เราจะเชื่อคำบอกเล่า นั้น เราก็ต้องทดสอบดู โดยเอา กล้วยไม้ที่มีความเหนียว ความแข็งของก้านชอกเท่า ๆ กันมาจำนวนหนึ่ง แบ่งเป็นสองพวก พวกหนึ่ง ใส่ธาตุแคลเซียมลงไปใต้น้ำปักแจกัน ถ้าจะให้ดี ก็แบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ใส่ธาตุแคลเซียมความเข้มข้น ต่าง ๆ กัน กับอีกพวกหนึ่งไม่ใส่ธาตุแคลเซียมลงไป พร้อมทั้งควบคุมปัจจัยอื่น ๆ ให้คงที่เหมือนเดิม แล้วสังเกตดูผล ถ้าแคลเซียมมีผลต่อความเหนียวของก้านชอกกล้วยไม้จริงแล้ว เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง พวกที่ไม่ใส่แคลเซียมใต้น้ำปักแจกัน ก้านชอกจะต้องหักพับไปก่อนแน่นอน นี่คือ หลักการเบื้องต้นของ วิธีศึกษาความรู้ใหม่นั้นเอง

ระบบความคิดอย่างนี้ สามารถดัดแปลงไปใช้ในการแก้ปัญหา การพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้ทุก ๆ ด้าน เพราะรู้ว่า มีเหตุอย่างนี้ ผลจึงเป็นอย่างนี้ มีผลอย่างนี้ เพราะเหตุเป็นอย่างนี้ จึงสรุปได้ว่า การ คิดให้เป็นนั้น ต้องรู้หลักการและวิธีการดังต่อไปนี้

๑. รู้หลักอิทัปปัจจยตา คือรู้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากเหตุปัจจัย ค้นเหตุปัจจัยให้พบ ตั้งแต่ระดับหยาบ ๆ จนกระทั่งระดับย่อยที่สุด โดยการมองทั้งด้านกว้าง ด้านลึกและมองโดยรอบ
๒. รู้ปัญหาหรือทุกข์หรือความหวังที่ยังไม่สมหวัง สิ่งเหล่านั้นจะมีลักษณะเป็นเงื่อนไขหรือมีปม ปัญหา ที่สามารถแก้ไขได้ มีคนจำนวนไม่น้อย มักจะเข้าใจผิดว่าอาการของปัญหา ผลของปัญหาเป็น ตัวทุกข์ ซึ่งถ้าเข้าใจผิดอย่างนี้ คน ๆ นั้น ก็ไม่มีวันแก้ปัญหาได้
๓. รู้สมุทัยหรือสาเหตุของปัญหา ซึ่งเป็นองค์ประกอบของปัญหานั้น มีลักษณะผูกพันกันเป็น ระบบ ตั้งแต่ระดับหยาบ ๆ ลดหลั่นกันไปจนกระทั่งถึงองค์ประกอบที่เล็กที่สุด
๔. รู้นิโรธหรือทางเลือกในการจัดสาเหตุของปัญหา โดยการศึกษาหาข้อมูลอย่างละเอียดหรือ อาจจะวางแผนควบคุมปัจจัยบางตัว เพื่อให้ปัจจัยตัวที่ไม่ได้ควบคุมแสดงผลออกมาได้เต็มที่ ก็จะได้ ความรู้ใหม่ว่า ปัจจัยที่แสดงออกนั้น มีผลหรือมีปรากฏการณ์เป็นอย่างไร ผลที่สุดก็จะได้ทางเลือกใหม่
๕. รู้มรรคหรือทางปฏิบัติ โดยการพิจารณาเลือกทางเลือกที่เหมาะสม ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อขจัดสาเหตุของปัญหานั้น
๖. รู้วิชาพื้นฐาน วิชานี้เป็นตัวส่งเสริมพลังความคิดให้เข้มแข็งและเที่ยงตรงวิชานี้ได้วางหลัก พื้นฐานให้คนมีศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักวิทยาศาสตร์ครอบคลุมกระบวนการคิดอย่างมีระบบทั้งหมด ที่ได้กล่าวมาแล้ว อีกทั้งเป็นฐานให้เกิดวิชาการใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วิชาจรณสมปนโน” ซึ่งเป็น วิชาการสูงสุดเท่าที่มีอยู่ในโลกนี้และเป็นวิชาที่ไม่มีขายในท้องตลาด แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เอาไว้ แล้วอย่างสมบูรณ์ที่สุด □